# EPISCOPIA DE *ALBI CASTRUM* ÎNTRE GURILE NISTRULUI ŞI STRÂMTOAREA KERCI: O LISTĂ PONTIFICALĂ DE EPISCOPII DIN 1380 ŞI O MISIUNE FRANCISCANĂ DE LA 1307

**ALEXANDRU SIMON**

**Keywords: Cetatea** Albă, *Moncastro/Maurocastrum*, *Asprokastron*, Akkerman, Bilhorod-Dnistrovskyi, Caffa, Crimea, Avignon Papacy, Franciscan missions, Genoese colonies, Moldavia, *Liber cancellariae apostolicae.*

În cunoscutul *Liber cancellariae apostolicae* al Papalităţii[1], păstrat doar într-o copie comandată de papa Urban al VI-lea în 1380[2], imediat după începerea Schismei Apusene (1378)[3], se găseşte şi o notiţă neglijată, neluată aparent în discuţie în legătură cu primele decenii din istoria Ţărilor Române[4], (pentru care avem pomenite în *Liber* proaspăt înfiinţatele Episcopii de Argeş şi de Severin[5], dar nu şi Episcopia de Siret, apărută cu aproximativ un deceniu mai devreme)[6]. Notiţa priveşte Arhiepiscopia de Cambalo/ Khanbaliq (Beijing/Peking)[7] şi episcopiile ei sufragane[8]. Arhiepiscopia era destinată stăpânirilor europene şi asiatice, de la nordul Mării

[1] *Der Liber cancellariae apostolicae vom Jahre 1380 und der Stilus palatii abbreviates Dietrichs von Nieheim*, editor Georg Erler, Leipzig, 1888, aici p. 19–45; *Die päpstlichen Kanzleiordnungen von 1200–1500*, editor Michael Tangl, Innsbruck, 1894, aici p. 3–32. Dintre manuscrise, disponibilă online este copia, datată aprilie 1380 (cu completări până la moartea lui Urban al VI-lea, în octombrie 1389), din Bibliothèque Nationale de France, Paris (BNF), Manuscrits Latins, [nr.], 4169 f. 10$^{v}$–24$^{v}$ („capitolul" *Provinciale*).

[2] Andreas Meyer, *Der spätmittelalterliche Liber Cancellariae apostolicae als Formelbuch anhand der Beichtbriefe von Gregor XI. bis Alexander VI*, în „Archiv für Diplomatik", LXII (2019), 1, p. 227–274.

[3] Vezi şi Walter Brandmüller, *Zur Frage nach der Gültigkeit der Wahl Urbans VI. Quellen und Quellenkritik*, în „Annuarium Historiae Conciliorum", VI (1974), p. 78–120.

[4] Ştefan Pascu, *Contribuţiuni documentare la istoria românilor în secolele XIII–XIV*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj", X (1945), p. 149–220.

[5] Pe urmele profesorului Şerban Papacostea, vezi Adrian Ioniţă, Beatrice Kelemen, Alexandru Simon, *AL WA: prinţul negru al Vlahiei şi vremurile sale* (= *Minerva*, III, 14), Cluj-Napoca, 2017, p. 125–126. Amintim şi „nota infrapaginală" *Dominus noster dominus Urbanus papa VI. VII. id. maii anno quarto* [9 mai 1381] *erexit locum de Argos in Walachia maiori in civitatem et constituit ibi ecclesiam cathedralem, cui prefecit in episcopum fratrem Nicolaum Antonii ordinis predicatorum et vocatur ecclesia Argensis in provincia Colocensis* (BNF, Ms. Latins, 4169, f. 13$^{v}$; *Der* Liber cancellariae apostolicae, p. 26, nota 1; *Die päpstlichen Kanzleiordnungen*, p. 12).

[6] În continuare utilă, în pofida contextului scrierii şi a „simpatiilor" autorului, este lucrarea lui Gheorghe I. Moisescu, *Catolicismul în Moldova până la sfârşitul veacului XIV*, Bucureşti, 1942, p. 67–78.

[7] Reşedinţa de iarnă a hanilor (Tomoko Masuya, *Seasonal Capitals with Permanent Buildings in the Mongol Empire*, în *Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life* (= *Brill's Inner Asian Library*, XXXI), editor David Durand-Guédy, Leiden – Boston, 2013, p. 223–256, la p. 237). A nu se confunda cu Arhiepiscopia de Cembalo (Symbalia, Balaclawa) din Crimeea.

[8] Rafał Qurini-Popławski, *The Art of the Genoese Colonies of the Black Sea Basin (1261–1475)* (= *Medieval Mediterranean*, CXXXVI), Leiden – Boston, 2023, p. 27 (şi nota 73).

Negre, ale divizatului Imperiu Mongol[9], pe care Papalitatea căuta, un gând mai vechi de al ei[10], să-l unească în numele credinţei adevărate în Iisus[11].

[...] *Arhiepiscopatus Cambaliensis in dominio Tartarorum fuit creatus de novo*[12] *per dominum Clementem papam V. Habet sex suffraganeos consecratus in curia de mandato domini pape, quibus deputandi sunt episcopatus per arhiepiscopum supradictum, videlicet Cambaliensem*[13], *Caphensem*[14], *Albicastrensem*[15], *Tariensem*[16], *Zaytanensem*[17], *Feraensem*[18] *et Montiscaspensem*[19] [...][20].

Ioan de/din Montecorvino († 1328), de loc din Puglia (Apulia)[21] a fost primul arhiepiscop de Cambalo numit de papa Clement al V-lea (ante 23 iulie 1307)[22]. Acest

---

[9] Peter Jackson, *The Mongols and the Islamic World: From Conquest to Conversion*, New Haven, CT, 2017, p. 215–219. Din 1304, existau patru structuri imperiale unite de comerţ sub suzeranitatea khagan-ului Timur (de la Cambalo): China dinastiei (mongole) Yuan, Ilkhanatul din Iran, Hanatul Chagatai (în Asia Centrală) şi Hoarda de Aur (înspre Apus).

[10] Karl Ernst Lupprian, *Die Beziehungen der Päpste zu islamischen und mongolischen Herrschen im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels* (= *Studi e Testi*, CCXCI), Città del Vaticano, 1981.

[11] Thomas Tanase, *Jusqu'aux limites du monde. La Papauté et la mission franciscaine de l'Asie de Marco Polo à l'Amérique de Christophe Colomb* (= *Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome*, CCCLIX), Roma – Paris, 2013.

[12] Adică, arhiepiscopia ar fi fost reîntemeiată. Evităm discuţia, pe moment, din cauza implicaţiilor şi a lipsei surselor (edite).

[13] Nota editorului (Tangl), care se aplică în cazul tuturor episcopiilor enumerate: *Zusätze von anderer und zwar einer und derselben Hand mit dunklerer Tinte* („Adăugiri <făcute> de o altă, şi anume de una şi aceeaşi mână, cu cerneală mai închisă"). Scaun inclus în Conrad Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi* [, I. *1198–1431*], München, 1913[2], p. 159.

[14] Episcopie cuprinsă în Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, p. 154, dar, abia începând cu anul 1317 (!).

[15] Lipseşte din inventarul lui Eubel, la fel precum toate episcopiile care-i urmează (a se vedea mai jos).

[16] Tana (Azov), colonie veneţiană din Delta Donului (Giorgio Fedalto, *Chiesa latina in Oriente*, I, Roma, 1973[1], p. 425).

[17] Zaiton-ul (Quanzhou), lângă Strâmtoarea Taiwan (Fedalto, *Chiesa*, I, p. 425), unde a fost episcop Andrea da [din] Perugia.

[18] Saray (Fedalto, *Chiesa*, I, p. 425), nu Noul Saray de pe Volga (post 1313), ci Vechiul Saray (al hanului Batu), din sud, din preajma Mării Caspice (Marie Favereau, Roman Yu. Pochekave, *The Golden Horde, c. 1260–1502*, în *The Cambridge History of the Mongol Empire*, editori Michal Brian, Hodong Kim, I. *History*, Cambridge, 2023, p. 243–318, la p. 277).

[19] Sediul episcopiei de la Marea Caspică era la Kumukh/Comuch (Fedalto, *Chiesa*, I, p. 425), astăzi în Dagestan.

[20] BNF, Ms. Latins, 4169, f. 22[v]; *Der* Liber cancellariae apostolicae, p. 42; *Die päpstlichen Kanzleiordnungen*, p. 12.

[21] Luigi Canetti, *Giovanni da Montecorvino*, *Dizionario Biografico degli Italiani*, LVI (2001), *sub voce* (cu referinţe).

[22] Redăm scrisoarea trimisă de papa Clement al V-lea arhiepiscopului Ioan pe 23 iulie 1307: *Dilecto in Christo filio fratri Ioanni de Montecorvino ordinis fratrum Minorum per nos in archiepiscopum Cambaliensem electo et constituto.// Rex regum, salvator noster Iesus Christus inter alia caritatis opera, quae hominibus laborantibus in hac valle miseriae magis necessaria et in conspectu divinae maiestati plus accepta fore noscuntur, evangelicae praedicationis officium, in quo fratres tui ordinis habent incumbere assidue ut solliciti pastoribus ecclesiae adiutores, maioris privilegii voluit praerogativa praeferri. Propterea, ut sermo Domini dignis progressibus provehatur, oportet viros spirituales, vitae munditiam et intelligentiae gratiam cum Iohanne sortitos, qui populis et*

franciscan a făcut de multă vreme obiectul interesului istoricilor[23], în special datorită reuşitelor sale printre mongoli (tătari) şi în îndepărtata Chină[24]. Se cunosc şi numele sufraganilor arhiepiscopului Ioan, toți franciscani (şase la număr)[25], numiţi de Clement al V-lea pe 23 iulie 1307 (care nu a precizat însă ce dioceze urmau său ocupe fiecare prelat în parte)[26]. Dintre aceşti episcopi, numai trei-patru au ajuns la arhiepiscopul din China mongolă[27]. Între timp, în octombrie 1307 şi chiar „la mijlocul drumului", izbucnise un război între Caffa genoveză din Crimeea şi hanul Hoardei de Aur, Tokta, din care hanul a ieşit învingător[28].

Prima pe lista episcopiilor sufragane ale Arhiepiscopiei de Cambalo era tocmai Caffa, urmată de o „cetate albă"[29]. Cea dintâi a trebuit „refondată"[30], după ce hanul

---

*gentibus, linguis regibusque multis Christum Dominum praedicent, praesertim in partibus illis, ubi negotium catholicae fidei patrocinium salutaris propagationis implorat, in partem huiusmodi pastoralis sollicitudinis deputari. Sane nuper ad notitiam nostram et dictae sedis apostolicae fide digna relatione pervenit, quod tu olim, zelo orthodoxae fidei Christianae accensus, ex praemisso consensu ac ordinis tui generalis ministri licentia speciali, ut lucrifaceres animas infidelium Deo vivo, ad ipsas infidelium orientalium partes te personaliter transtulisti, et interioris dominii Tartarorum partes ingressus plures infidelium per lavacrum sacri baptismatis ad veram fidem Christi, favente tibi Spiritus sancti gratia, reduxisti fideliter et attente. Considerantes igitur attentius clara huius sanctae operationis studia te in dictis partibus existentem de fratrum nostrorum consensu et apostolicae plenitudine potestatis in civitate Cambalien., magna utique et honorabili regni magnifici principis magni regis Tartarorum in archiepiscopum assumimus et praeficimus in pastorem, curam et sollicitudinem animarum omnium existentium in toto dominio Tartarorum tibi plenariam committentes tibique exercendi omnia, quae ad iura archiepiscopalia spectare noscuntur, prout permittunt canonicae sanctiones, eadem auctoritate concedentes plenam et liberam potestatem. Dat. Pictavis, X kalendas augusti, anno secundo* (*Bullarium Franciscanum romanorum pontificum* [editor Giovanni Giacinto Sbaraglia], V. *Benedicti XI, Clementis V, Ioannis XXII monumenta*, editor C. Eubel, Roma, 1898, nr. 85, p. 37–38; vezi https://telma.irht.cnrs.fr/chartes/bullarium-franciscanum/notice-acte/155281).

[23] A[rthur]. C[hristopher]. Moule, *Documents Relating to the Mission of the Minor Friars to China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, în „The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland", XLVI (1914), p. 533–599.

[24] Pacifico Sella, *Aspetti storici della missione di Giovanni da Montecorvino nel Cathay*, în „Antonianum", LXXVII (2002), 3, p. 475–502.

[25] Girolamo Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente franciscano*, III. *Dal 1300 al 1332*, Firenze, 1918, p. 106–108 (cu critica mai vechilor lucrări ale lui Luke Wadding şi Conrad Eubel).

[26] „Bullarium Franciscanum", V, nr. 86, p. 38–39. Pentru toate numirile din 23 iulie 1307: *Regestum Clementis Papae V*, II. *Annus Secundus*, Roma, 1885, nr. 2216–2221, p. 147–149.

[27] Vezi şi Giovanni Di Bella, *Le relazioni latino-mongole tra XIV e prima metà del XV secolo. Diplomazia, missioni, acculturazioni* [teză de doctorat (Università degli Studi di Messina)], Messina, 2024, p. 393–394, nota 1344.

[28] Roman Hautala, *The Loss and Reacquisition of Caffa: The Status of the Genoese Entrepôt within the Borders of the Golden Horde*, în „The Golden Horde Review", IX (2021), 2, p. 247–263, la p. 251–254.

[29] Din păcate, nici în istoriografia apuseană, *Liber cancellariae* nu a fost practic folosit pentru studiul Caffei medievale. Cel mai aproape a fost Giorgio Fedalto (*Chiesa*, I, p. 425), pus pe gânduri însă tocmai de „Cetatea Albă" din lista citată.

[30] Din ce cunoaștem, singurii care au afirmat existența unei episcopii de Caffa încă de la 1307 au fost Geo Pistarino și Lorenzo Tacchella (*Tre Cabellesi consoli di Genova in Crimea nel secolo XV: Giovanni Renzi da Cabella, Barnaba da Cabella e Antoniotto da Cabella. La caduta di Caffa (Teodosia) nel 1475* (= *Biblioteca dell'Accademia Olubrense*, XLIX), Milano 2001, p. 105), urmați, dubitativ, de Rafał Qurini-Popławski (*The Art of the Genoese Colonies*, p. 27, nota 73).

Özbeg, le-a permis franciscanilor şi genovezilor, alungaţi de predecesorul său, să revină la Caffa (1314)[31]. Episcop de Caffa a rămas, sub papa Ioan al XXII-lea[32], catalanul Ieronim, tot un franciscan (numit deja de Clement al V-lea în august 1307)[33], iar dioceza sa se întindea „[...] de la Varna la Saray [...]”[34]. În ciuda importanţei Caffei şi cu toate eforturile autorităţilor genoveze, episcopia de Caffa nu avea să devină vreodată arhiepiscopie[35].

Întrucât arhiepiscopia misionară „a Chinei”/ „a *Tartariei*”[36] şi episcopiile ei sufragane de la 1307 erau ţinute de franciscani, un vicar franciscan al *Gazariei* (al teritoriilor Hoardei de Aur) existând sigur la 1306[37], atenţia se îndreaptă astfel spre des-amintita listă a aşezămintelor franciscane din Vicariatul Rusiei[38]. Precizând că „din” Arhiepiscopia de Cambalo rămăsese Vicariatul *Ambalech vel Cathay*[39], îi adăugăm inventarul centrelor fraţilor minori din Vicariatul Tartariei de Nord[40]. El

---

[31] Michael Bihl, A. C. Moule, *Tria nova documenta de missionibus Fr. Min. Tartariae Aquilonaris annorum 1314–1322*, în „Archivum Franciscanum Historicum”, XVII (1924), p. 55–71, la p. 65.

[32] „Reîntemeierea” Caffei trebuie privită cu prudenţă totuşi, Ieronim părând să fi fost deja episcop de Caffa pe 2 august 1307, conform unui fragment dintr-un act notarial din Pera din 20 martie 1317 (Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica*, II, p. 40–41l; vezi şi Jean Richard, *La Papauté et les missions d'Orient au Moyen Âge (VIe–XVe siècles)* (= *Collection de l'École Française de Rome*, XXXIII), Rome, 1977[1], p. 157–158, pentru care Ieronim era episcop la 1307, dar fără dioceză). Reţinem şi că documentul în discuţie se păstra în arhiva lui Ioan de Capestrano, adversarul lui Ioan „de Caffa” (1455–1456).

[33] Păstrăm data din fragementul editat de Golubovich, deşi, probabil, numirea lui Ieronim data de la sfârşitul lunii iulie.

[34] [...] *A villa de Varna in Bulgaria usque Saray* […] (*Acta Ioannis PP. XXII (1317–1334)* (= *Fontes*, III, 7–2), editor Aloisie L. Tăutu, Roma, 1962, nr. 8, p. 13; pentru datare, 1322 sau/şi 1318, vezi Th. Tănase, *Frère Jérôme de Catalogne, premier évêque de Caffa, et l'Orient franciscain*, în *Espaces et réseaux en Méditerranée: Vie–XVIe siècle*, II, editori Damien Coulon, Christophe Picard, Dominique Valérian, Paris, 2010, p. 127–165, la p. 136, nota 30).

[35] Fedalto, *Chiesa*, p. 441–442, 542–552.

[36] Reamintim că, în cuvintele lui Clement al V-lea din iulie 1307, noul, pe atunci, arhiepiscop răspundea de [...] *animarum omnium existentium in toto dominio Tartarorum* [...] (*Bullarium Franciscanum*, V, nr. 85, p. 38).

[37] Vezi aici şi Szilvia Kovács, *The Franciscans and Yaylaq Khatun*, în „Acta Orientalia Vilnensis”, XIII (2016), p. 45–59. Vechimea vicariatului poate fi împinsă până la 1287 şi chiar la vremea Unirii de la Lyon din 1274 (Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica*, II. *Addenda al sec. XIII, e fonti per sec. XIV*, Quaracchi, 1913, p. 125–126).

[38] Vezi, de exemplu (în acest context), Alexandru Pânzar, *«Formaţiuni prestatale» în nordul Moldovei. O nouă analiză*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza». Istorie”, NS, LX (2014), p. 79–89, la p. 82.

[39] *Bullarium Franciscanum*, V, Anexa I, p. 601. În dreptul acestui vicariat, cu numărul *XXXIX*, se preciza doar *habet IV loca*. Deja la 1333 (ori 1334), papa Ioan al XXII-lea crease o – efemeră – Arhiepiscopie de Vosporo în Crimeea, căreia îi fusese subordonată şi Episcopia Caffei (vezi şi Timur A. Guselnikov, *Оговорка папы, или О соблюдении соборных правил в средневековом Крыму*, în „Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4, История. Регионоведение. Международные отношения”, XXVIII (2023), 6, p. 72–80; papa Ioan al XXII-lea ar fi fost atent să nu încalce/să menajeze autoritatea teritorială pontică a Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol aşa cum fusese ea stabilită prin canonul XXVIII la Conciliul de la Chalcedon din 451; deşi abordarea istoriografică nu poate fi separată de geopolitică, să-i spunem, a ultimelor două decenii, ea merită reţinută şi în raport cu spaţiul viitoarei, la acea vreme, Moldove).

[40] Cunoscut istoriografiei române (de pildă Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X–XIV)* (= *Biblioteca Istorică*, XLI), Bucureşti, 1974, p. 178) el nu a fost privit împreună cu cealaltă listă.

precede lista rusă, Vicariatul Tartariei de Nord, fiind sensibil mai vechi (poate chiar cu un veac) decât Vicariatul Rusiei[41].

[...] *XLI. Vicaria Russiae habet haec loca: Lemburgae, de Grodek, de Colomia, de Galciff, de Nostin, Cusminen, Cereth, Moldaviae*[42]*, Caminix; Scotorix, Cotcham, Licostoni*[43] *et Albi castri* [...][44].

[...] *XXXVII. Vicariatus Tartariae Aquilonaris habet loca XVII: Cafa, ubi sunt duo loca, Maieriam, ubi alia duo, Sodaya, Sulcata, Barasson, Maurum Castrum, Vicena*[45]*, Cimbulum, Tana, Saray, Ugek, Veler, S. Iohannes, item in regno Vieriae*[46] [Georgia] *duo loca* [...][47].

Unele identificări ale centrelor sunt (par) facile[48]. Alte sunt dificile şi, în mod natural, disputate[49]. După cum se vede, pentru franciscani, *Albi Castrum*, precedat de *Licostono* (în nord-vest), a coexistat cu *Maurum Castrum*, urmat de *Vicena* (în nord-est). Ultima fusese plasată explicit anterior de membrii aceluiaşi ordin mendicant lângă Dunăre şi legată şi atunci (prin anii 1320) de *Maurum Castrum*[50]. Acolo şi doar puţin mai devreme (c. 1314/1316)[51], tot după franciscani, custodele Angelo din Spoleto fusese martirizat de bulgarii, înstăpâniţi de tatari, *in Mauro Castro*[52], adică,

[41] După cum se ştie, un *custos* franciscan al Moldovei (*Nicolaus Melsaz custos Moldaviensis*) este documentat abia în aprilie 1387 (Władysław Abraham, *Powstanie organizacyi kościoła łacińskiego na Rusi*, I, Lwów, 1904, Anexă, nr. 13, p. 381).

[42] Sau *Modalviae/Modaluie* (în funcţie de citirea lui *v* drept *u* şi de transformarea lui *e* final în *ae*).

[43] Sau *Licosconii*.

[44] *Bullarium Franciscanum*, V, Anexa I, p. 602 (ediţie critică: Bartolomeo de Pisa, *De conformitate vitae Beati Francisci ad vitam Domini Iesu* (= *Analecta Franciscana*, IV), ediţie Quinctianus Müller, Ignaz Ieiler, Quaracchi, 1906, XI.2, p. 556).

[45] La fel ca Licostomo, sigur în anul 1362 (Richard, *La Papauté*, p. 236, şi nota 28), Vicina avea un episcop în martie 1371, un franciscan (nota bene), Ludovic, care a participat la ungerea, la Cracovia, a lui Andrei Jastrzębiec drept episcop de Siret.

[46] Sau *Vierie*.

[47] *Bullarium Franciscanum*, V (1898), Anexa I, p. 602. Această listă lipseşte însă din *Analecta Franciscana*, IV (1906).

[48] De exemplu, foarte recent (https://bsky.app/profile/romanhautala.bsky.social/post/ 3lke3skgddc2r), pentru Roman Hautala nu a fost loc de îndoială că *Maurum Castrum* şi *Vicena* sunt Cetatea Albă şi Vicina (vezi deja Constantin Andreescu, *Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră în sec. XIII şi XIV*, în „Cercetări istorice", II (1932–1933), p. 151–163, la p. 155, 158).

[49] Din generaţii diferite: Herculan Petru Malciuc, *Presenza minoritica nei territori della Moldavia nell' epoca medievale (secc. XII–XV)* [teză de doctorat (Pontificium Athenaeum Antonianum)], Roma, 1998, p. 67–69; Vitaliy Mykhaylovskiy, *European Expansion and the Contested Borderlands of Late Medieval Podillya, Ukraine* (= *Beyond Medieval Europe* [, V]), Leeds – Amsterdam, 2019, p. 35–36.

[50] […] *In Tartaria Aquilonari fratres minores habent monasteria immobilia 18, in civitatibus et villis infra scriptis, videlicet: in vicina iuxta danubin. In Mauro Castro. In Cersona* […] (Golubovich, *Biblioteca*, II, p. 72).

[51] Aleksandar Uzelac, *The Port of Maurocastro, Emperor Theodore Svetoslav and the Tatar Elite in the Pontic Steppes*, în „Istorijski Časopis", LXV (2016), p. 45–59, la p. 48. Uzelac contestă o stăpânire bulgară îndelungată la Cetatea Albă.

[52] Golubovich, *Biblioteca*, II, p. 61, 72; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, Bucureşti, 1982[1], p. 172–173.

evident, în Cetatea Albă de la Gurile Nistrului[53]. Ipotezele şi dubiile sunt desigur numeroase şi destule dintre ele au vechime[54].

Mai clară este datarea copiei păstrate a listei aşezămintelor din vicariatele franciscane („oficial", lista reflecta situaţia *ad annum* 1345)[55], în ultimele două-trei decenii ale secolului al XIV-lea, după apariţia Ducatului Moldovei şi a Episcopiei de Siret (1370)[56], după luptele – confesionale inclusiv – pentru Vidin (1365–1369)[57], şi, poate cel mai important, după ce Ludovic I de Anjou al Ungariei, un mare susţinător al franciscanilor[58] şi totodată un aliat major al Genovei[59], a devenit şi rege al Poloniei (1370)[60], asumând, şi de la Cracovia, coroana *Russiei* (adică a Haliciului)[61]. În aceste condiţii, lista franciscană păstrată este cam de aceeaşi vârstă cu *Liber cancellariae*[62]. Cu atât mai importante sunt menţiunile de mai sus ale „cetăţilor albe" (de două ori) şi „negre" (o dată), două (una „albă" şi alta „neagră") legate de Caffa din Crimea şi una („albă") legată de Gurile Dunării şi ale Nistrului, unde se învecina, în scris măcar, cu (mai) controversatul centru Licostomo[63]. La fel precum *Maurum*

[53] Virgil Ciocîltan, *Hegemonia Hoardei de Aur la Dunărea de Jos (1301–1341)*, în „Revista istorică", NS, V (1994), 11–12, p. 1099–1118, la p. 1105–1106 (favorabil unei îndelungate prezenţe bulgare, în numele tătărilor, la Cetatea Albă).

[54] Pentru un „inventar" al lor: Laurenţiu Rădvan, *Oraşele din Ţările Române în Evul Mediu (sfârşitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XVI-lea)*, Iaşi, 2011, p. 496–498.

[55] Janusz Kurtyka, *Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 roku*, în Idem, *Podole w czasach jagiellońskich. Studia i materiały*, Kraków, 2011, p. 297–447, la nr. 1, p. 311. Din cauza amintirii, în acelaşi manuscris şi înaintea listelor citate (*Analecta Franciscana*, IV, „cap." VIII. 2, p. 335), a martiriului suferit *ad annum* 1378 de doi franciscani, la Siret, în mâinile „adulatorilor arborilor" (lituanieni), o datare mai târzie (c. 1380) se impune şi în opinia noastră.

[56] Liviu Pilat, *Sfântul Scaun şi întemeierea Moldovei*, „Revista istorică", NS, XIX (2008), 1–2, p. 29–48.

[57] Vezi şi „intrările" din *Der Liber cancellariae apostolicae*, p. 39–40; *Die päpstlichen Kanzleiordnungen*, p. 28; Al. Simon, *Voievodul apei şi Basarabia: la începuturile angevine ale Ţării Româneşti*, Cluj-Napoca, 2024, p. 29 (din Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano (ASV), Registra Avenionensia, [nr.]. 159. *1364–1365*, f. 274$^{r-v}$; mesaj din 13 septembrie 1365).

[58] Câteva repere: Dyonisius Lasić, Fr. Bartholomaei de Alverna, *Vicarii Bosnae (1367–1407), quaedam scripta hucusque inedita*, în „Archivum Franciscanum Historicum", LV (1962), p. 59–81, la p. 75; Beatrix F. Romhányi, *Social Network and Resources of the Observant Franciscans in Hungary at the End of the Middle Ages*, în „Chronica", XV (2017), p. 125–135.

[59] Vezi, în acest context, mai ales Gheorghe I. Brătianu, *Demetrius princeps Tartarorum*, în „Revue des Études Roumaines", IX–X (1965), p. 39–46; Ş. Papacostea, *Genovezii la Caliacra. Un document ignorat*, în „Pontica", XXX (1997), p. 277–283.

[60] Jan Dąbrowski, *Elżbieta Łokietkówna, 1305–1380*, Kraków, 1914, p. 93; Dariusz Karczewski, *Książę Słupski Kazimierz IV (Kaźko) jako luksemburski kandydat do tronu Polskiego*, în „Przegląd Zachodniopomorski", XXXII (2017), 2, p. 113–127.

[61] Paul W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe.1320–1370,* Chicago – London, 1972, p. 149–157; R. Hautala, *The Polish-Mongol Conflict over Succession of the Halych and Volhynian Principality in the Middle of the Fourteenth Century*, în *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe, Political, Economic, and Cultural Relations*, editori Alexander V. Maiorov, R. Hautala, London – New York, 2021, p. 175–188.

[62] Cu accent pe 1370 (anul apariţiei Episcopiei de Siret), vezi Dariusz Karczewski, *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu: Powstanie – rozwój – organizacja wewnętrzna,* Kraków, 2012, p. 368–369.

[63] Octavian Iliescu, *Nouvelles contributions à la géographie historique de la mer Noire*, în „Il Mar Nero", I (1994), p. 229–259; Petre Diaconu, *«Kilia et Licostomo», un faux problème de gèographie historique*, în „Il Mar Nero", II (1995–1996), p. 235–263. O formulare de tipul [...] *Chielie, aliter Licostomo* […] (Ioan-Aurel Pop, Al. Simon, *Ştefan cel Mare în Europa: românii şi Creştinătatea*

*Castrum*, acesta intrase în sfera *russă* – în cea franciscană cel puţin – a lui Ludovic († 1382), suzeranul, nu doar cu numele (după 1377), atât al Moldovei, cât şi al Ţării Româneşti[64]. Rămânerea *Maurum Castrum*-ului (identificabil, în alte condiţii, numai cu un centru, altminteri real[65], din Peninsula Crimeea) şi a Vicinei în afara *Russiei* franciscane şi în *Tartaria* (de nord)[66] ar fi de înţeles drept „memorie reziduală" a vremurilor în care, din Crimeea, misiunea franciscană se întinsese pontifical de la Varna la Saray[67].

„Soluţia" poate părea, pe bună dreptate, prea de factură, de perspectivă vestică, motiv suplimentar pentru care problematica trebuie privită şi dinspre Răsărit, cu destulele sale incertitudini[68]. Cetatea Albă de la Gurile Nistrului, care – sigur din primele decenii ale secolului al XV-lea – a avut o alternativă lituană „neagră" (*Czarnigrad*) pe malul estic al Nistrului[69], a fost cunoscută, cu discuţiile istoriografice de rigoare[70], şi drept *Maurocastro* (forma prescurtată *Moncastro* făcând carieră ca nume al Cetăţii Albe în Occident)[71] şi ca *Asprokastron*[72], ambele denumiri

*după căderea Bizanţului*, Bucureşti, 2024, p. 345; sursa provine însă din anul 1499) poate fi doar sperată în cazul Cetăţii Albe de la Gurile Nistrului.

[64] Practic, datele franciscane, puse în context istoric, conciliază poziţii aparent incompatibile: intrarea Cetăţii Albe sub puterea lui Petru I al Moldovei înainte de 1382 (Ştefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei: probleme controversate*, Iaşi, 2014[2], p. 208–218), acceptarea de către acesta a suzeranităţii lui Ludovic (Ş. Papacostea, *Maurocastrum şi Cetatea Albă: identitatea unei aşezări medievale*, în „Revista istorică", NS, VI (1995), 11–12, p. 911–915) şi statutul moldav special al Cetăţii Albe (V. Spinei, *Moldova*, p. 382–385), documentat la 1386 (de fapt, la 1387). Această „împăcare" impune prudenţă.

[65] Din cauza „translatării" Vicinei în Crimeea, acceptabilă în epocă doar dacă „un fel de" *Maurum Castrum* exista şi acolo. În Vicariatul *Tartariei*, cele două apăreau în pereche la fel ca în urmă cu vreo cinci decenii, când Vicina fusese la Dunăre.

[66] Remarcăm că, des adusa în discuţie expansiune lituaniană înspre Marea Neagră nu pare să fi lăsat urme franciscane, nu în vicariatele pontice, şi dunărene/ „ruseşti" şi „tătăreşti" (vezi astfel şi un „episod pescăresc" în Darius Baronas, *Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas – žvejys prie Juodosios jūros 1427 m.*, în „Istorijos Šaltinių Tyrimai", VIII (2024), p. 11–44).

[67] Ideea ar fi susţinută şi de impotranţa avută de cele două centre, veritabile „perle ale coroanei" pentru orice fel de putere.

[68] Din acest(e) punct(e) de vedere, a se revedea Ivan Dujćev, *Il francescanesimo in Bulgaria nei secoli XIII e XIV* [1934], în Idem, *Medioevo bizantino-slavo* (= *Storia e Letteratura*, CII, CXIII, CXIX), I, Roma, 1965, p. 395–424, la p. 409–411.

[69] Rădvan (*Oraşele*, p. 498) a argumentat convingător existenţa celor două cetăţi la Gurile Nistrului, dar datarea celei din est înaintea secolului al XV-lea ni se pare greu de acceptat, cunoscut fiind rolul Lituaniei, încreştinate (după 1385/1386), în impunerea Cetăţii Negre (mărturia lui Guillebert de Lannoy, *ad annum* 1421, din *Călători străini despre Ţările Române*, I, editor Maria Holban, Bucureşti, 1968, p. 50–51; vezi, în completare pontică, cazul Odessei, *ad annum* 1415, la A. V. Krasnozhon, *Замок Хаджибей: история исследований, датировки, локализация*, în *В Поисках Сущности. Сборник статей в честь 60-летия Н. Д. Руссева*, editori M. E. Tkachuk, G. G. Atanasov, Kishinev [!], 2019, p. 395–412).

[70] Comentarii pertinente, legate şi de succesiunea şi de forma numelor, la Richard, *La Papauté*, p. 95, nota 112.

[71] Cu controversele de rigoare: Jacob Bromberg, *Toponymical and Historical Miscellanies on Medieval Dobroudja, Bessarabia and Moldo-Wallachia* [I], în „Byzantion", XII (1937), 1–2, p. 151–180; Nicolae Bănescu, *Maurocastrum – Mo(n)castro – Cetatea Albă*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", seria a III-a, XXII (1939–1940), p. 165–178. Oprim aici citările, întrucât „regulile de bază" au fost stabilite de dinaintea celui de Al Doilea Război Mondial.

[72] De pildă Michel Balard, *Gênes et l'Outre-Mer*, II, Paris, 1980, nr. 41, p. 83–86.

însemnând „cetatea neagră", după cum bine se ştie[73]. O „redescoperită" Episcopie, de rit grec, de Asprokastron a fost în mod cert folosită de Patriarhia Ecumenică de Constantinopol pentru acceptarea Mitropoliei *Moldovlahiei* (iniţial a *Russo-* sau a *Maurovlahiei*[74]*,* „ca la franciscani" pe la 1380, am putea adăuga), sub mitropolitul Iosif I, la începutul domniei lui Alexandru I cel Bun (1400–1401/1402)[75]. Întrebarea care se pune este evidentă: avea această legitimatoare episcopie de rit grec „o pereche" de rit latin încă din secolul al XIV-lea?[76]

Deoarece, în aproximativ aceiaşi perioadă (anii 1370–1380), acelaşi nume (*Albi castrum*) a fost folosit pentru centre franciscane[77] din imediata vecinătate a Mării Negre, răspunsul ar trebui să fie unul afirmativ[78]. În această direcţie, ne îndreaptă şi documentele de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi din primele decenii ale veacului următor (1391–1433)[79] asupra episcopiilor auxiliari (*Weihbischöfe*) din Imperiul Romano-German, care erau episcopi titulari de Cetatea Albă, cu sau fără ghilimele[80]. Dar, cum primul papă care a vorbit despre o catedrală la Cetatea Albă

---

[73] Matei Cazacu, *À propos de l'expansion polono-lituanienne au nord de la Mer Noire aux XIVe–XVe siècles. Czarnigrad, la «Cité Noire» de l'embouchure du Dniestr*, în *Passé turco-tatar, présent soviétique. Études offertes à Alexandre Benningsen*, editori Chantal Lemercier-Quelquejay, Gilles Veinstein, S. Enders Wimbush, Louvain-Paris, 1986, p. 99–122.

[74] V. Spinei, *Terminologia politică a spaţiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de-sine-stătător*, în *Stat, Societate, Naţiune. Interpretări istorice* [~Festschrift David Prodan], editori Nicolae Edroiu, Aurel Răduţiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1982, p. 66–79, la p. 71–73; Idem, *Moldova*, p. 40–44.

[75] Ş. Papacostea, *Byzance et la création de la Métropole de Moldavie*, în *Études Byzantines et Post-Byzantines*, II (1991), p. 133–150.

[76] Să notăm şi că lucrurile nu se limpezesc cu adevărat nici aproape un veac mai târziu, sub Ştefan al III-lea cel Mare, când, la Cetatea Albă, pare să fi existat (şi) o episcopie armeană (Pop-Simon, *Ştefan cel Mare în Europa*, p. 117–131, 538–558).

[77] Pentru „concurenţă": Claudine Delacroix-Besnier, *Les Dominicains et la chrétienté grecque aux XIVe et XVe siècles* (= *Collection de l'École Française de Rome,* CCXXXVII), Rome, 1997, aici p. 452. Se poate observa că, în pofida atât a alternanţei (ulterioare) între franciscani şi dominicani la conducerea Episcopiei Caffei, cât şi a legăturii strânse a celora din urmă cu armenii (puternic reprezentaţi la Gurile Nistrului), dominicanii nu s-au stabilit la Cetatea Albă, ci doar la Licostomo.

[78] Adăugăm aici observaţia lui Jean Richard (*La Papauté*, p. 95, nota 112): termenul *Gazaria* acoperea o suprafaţă întinsă de la strâmtoarea Kerci până la Dunăre (mai precis: până la Gurile Dunării).

[79] Sursele au fost remarcate deja de către Giorgio Fedalto (*Chiesa*, II, p. 34, 66; cu precizarea subtitlu: *(la sede e la località non sono state identificate)*) şi Jean Richard (*La Papauté*, p. 36, cu identificarea cu Cetatea Albă de la Gurile Nistrului; vezi şi nota 31, în care era citat, fără indicarea paginii, şi Gheorghe I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă* (= *Studii de istorie generală*, I), Bucarest, 1935; în remarcabila lucrare nu am putut însă găsi vreo referinţă la episcopii în discuţie.

[80] Este vorba despre carmelitul Konrad von Arnsbeg (1391–1414) şi franciscanul Wilhelm Bodeke (1414–1431), ambii episcopi auxiliari de Padeborn (Fedalto, *Chiesa*, I, p. 425). S-a crezut că *Albi Castrum*, unde cei doi au fost episcopi titulari, este Castelo Branco (*branco* fiind alb în portugeză) din Regatul Portugaliei, dar o dioceză de Castel Branco nu a existat în Evul Mediu (vezi aici, din ianuarie 1428, *Urkundenbuch des Stiftes und der Stadt Hameln* (= *Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens*, II, X), II. *1408–1576*, editor Erich Fink, Hannover – Leipzig, 1903, nr. 147, p. 101–102, precum şi erata/ *Berichtigungen* de la p. 809, sub nr. 147; trebuie menţionat şi că, ulterior, s-a încercat aşezarea dicoezei de *Albicastrum* în Africa de Nord; cf. Ralf Michael Nickel, *Zwischen Stadt, Territorium und Kirche: Franziskus' Söhne in Westfalen bis zum Beginn des Dreißigjährigen Krieges* [teză de doctorat (Ruhr-Universität)], Bochum, 2007, p. 128).

(corect spus: despre două)[81], a fost Sixt al IV-lea (1476)[82], trebuie să rămânem prudenţi şi să ţinem cont (şi) de faptul că sursele amintite privitoare la structurile *albicastrense* de rit latin se plasează (1) la capetele „captivităţii babiloniene", la Avignon, a Sfântului Scaun (1309–1376/1378)[83] şi (2) în plină Schismă a Apusului (1378–1417)[84], cu continuarea ei „conciliară" (până la 1449)[85]. Dacă impactul celor din urmă crize occidentale asupra Ţărilor Române este relativ cunoscut[86], rolul dihotomiei Roma-Avignon în istoria statelor româneşti incipente, în special în cea a Moldovei[87], rămâne să fie studiat, plecând poate chiar de la reproşurile adresate de papa – roman – Bonifaciu al IX-lea[88] lui Andrei Jastrzębiec, primul episcop de Siret (şi apoi întâiul prelat de Vilnius)[89] cu privire la atitudinile sale din timpul păstoririi sale moldave[90].

---

[81] Aloisie Ludovic Tăutu, *Spirit «ecumenic» între Papalitate şi români pe vremea lui Ştefan cel Mare (1476)*, în „Buna Vestire", IV (1965), 1, p. 1–10 (republicat în *Ştefan cel Mare şi Sfânt.* [I.] *Portret în istorie* [editori Şt. S. Gorovei, Maria-Magdalena Székely], Putna, 2004, p. 406–419).

[82] Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, II. *Ab Innocentio PP. VI. usque ad Clementem PP. VII. 1352–1526*, Roma, 1859, nr. 636, p. 452 (pentru datarea corectă, ianuarie 1476, în loc de ianuarie 1477, vezi Oskar Halecki (*From Florence to Brest (1439–1596)* (= *Sacrum Poloniae Millenium*, V), Rome, 1958[1], p. 104, nota 14).

[83] Vezi astfel şi Julius Leonhard, *Genua und die päpstliche Kurie in Avignon (1305–1378). Politische und diplomatische Beziehungen im 14. Jahrhundert*, Frankfurt am Main – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Warszawa – Wien, 2013.

[84] Din generaţii diferite: Jean Chélini, *L'Église au temps des schismes (1294–1449)*, Paris, 1982; Joëlle Rollo-Koster, *The Great Western Schism, 1378–1417: Performing Legitimacy, Performing Unity*, Cambridge, 2022. În legătură cu lista „de la 1307" şi cu datarea registrului în care ea a fost convervată (1380 şi după), merită citată întrebarea lui Giorgio Fedalto, un nume frecvent citat de autori români, dar foarte rar citit (*Chiesa*, I, p. 425): […] *Naturalmente la lista pone il grosso problema della sua datazione: rappresenta effettivamente la volontà del all'atto della fondazione dell'arcidiocesi, oppure non è piuttosto specchio della tarda tradizione curiale (fine Trecento)* […]?). Nu putem decât să împărtăşim această abordare.

[85] Michiel Decaluwe, *Successful Defeat: Eugene IV's Struggle with the Council of Basel for Ultimate Authority in the Church, 1431–1449* (= *Bibliothèque de l'Institut historique belge de Rome*, LIX), Turnhout, 2009. *Das Konstanzer Konzil als europäisches Ereignis* (= *Vorträge und Forschungen*, LXXIX), editori Gabriela Signori, Brigit Studt, Ostfildern, 2014.

[86] Ne îngăduim să adăugăm studiilor lui Constantin I. Karadja (*Delegaţii din ţara noastră la Conciliul de la Constanţa (în Baden) în anul 1415*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", seria a III-a, V (1927), p. 59–91) şi Şerban Papacostea (*Byzance et la croisade au Bas-Danube à la fin du XIVe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXX (1991), 1–2, p. 3–21) sursele din Alexandru Simon, *Eugeniu al IV-lea, Sigismund de Luxemburg şi ierarhul pentru toţi* valahii *în primăvara anului 1436*, în „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie a Academiei Române", seria a V-a, XXXIX (2024), p. 107–146.

[87] A se revedea astfel Renate Möhlenkamp, *Ex Czeretensi civitate*: *Randnotizen zu einem in Vergessenheit geratenen Dokument*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol», Iași, XIX (1982), p. 105–130, în Anexă, p. 127–130.

[88] Vezi în acest cadru şi Şt. S. Gorovei, *La începuturile oraşului Bacău*, în „Carpica", XVIII–XIX (1986–1987), p. 265–283.

[89] Arthur Constantin Bărboi, *Chiril «Valahul» și Iosif: primii episcopi de Asprokastron? Noi considerații asupra jurisdicției ecleziale din spațiul moldo-rutean (1303–1375)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", Iași, LXII (2025), sub tipar.

[90] ASV, Registra Lateranensia, [reg.] 1. *1389–1390*, Anexă, f. 2$^{v}$ [copia fără dată, din primul an de pontificat a lui Bonifaciu al IX-lea, semnalată de Oskar Halecki, a fost editată parţial în *Acta Bonifacii Papae IX* (= *Monumenta Poloniae Vaticana*, VIII), editor Edmund Długopolski, I. *1389–1391*, Kraków, 1939, no. 85, p. 75–76]; Ioniță-Kelemen-Simon, AL WA, p. 127. După Bonifaciu al IX-lea, Siretul s-ar fi aflat, o vreme, sub autoritatea anti-papei Clement al VII-lea (1378–1394).

Folosindu-ne însă tocmai de perspectiva Papalităţii, pentru care Estul îi servea în Apus, şi prin Marea Neagră (pe lângă construcţia arhiepiscopală „chineză" de la 1307, este vorba de însăşi Unirea de la Florenţa[91]), trebuie spus că utilitatea pentru istoria Moldovei a episcopiei de Cetatea Albă de la începutul anilor 1300 nu dispare în cazul neaşezării ei la Gurile Nistrului, ci în Peninsula Crimeea. În acest caz, ea ar deveni principala locaţie pentru îndelung dezbătutul martiriu – petrecut, s-ar părea, în prima parte a anilor 1340 şi lângă Strâmtoarea Kerci[92] – al Sfântului Ioan cel Nou din Trebizonda[93], ale cărui moaşte au fost aduse[94] la Suceava de către Alexandru cel Bun (c. 1414–1415?)[95]. Indiscutabil este faptul că, indiferent de locaţie/locaţii, Cetatea/Cetăţile Albe legitima(u) Moldova medievală[96].

În ceea ce ne priveşte, din cauza perioadei (anii 1370–1380) din care s-au păstrat măturiile asupra autorităţilor fransciscane de la Cetatea Albă („a Moldovei"), perioadă în care Moldova era deja o miză şi o putere statală[97], înclinăm mai curând spre aşezarea episcopiei albicastrense de la 1307 la Gurile Nistrului. Totuşi, datorită

---

[91] Al. Simon, *Altfel despre Unirea de la Florenţa: un «comunicat de presă» pontifical din arhiva sieneză*, în „Crisia", LIII (2023), p. 91–106. „Lista unionistă" a Romei începea cu Imperiul „de la" Constantinopol, continua cu cel de la Trebizonda, după care veneau *ivirii* (georgienii), urmaţi de ruteni şi de *valahi* (românii), cu care şirul se întorcea şi încheia în Europa.

[92] Pentru context, a se vedea şi R[aymond J]. Loenertz, *La Société des frères Pérégrinants. Étude sur l'Orient dominicain* (= *Disserationes Historicae*, VII), I, Rome 1937, p. 125–130; Richard, *La Papauté*, p. 231–233. Martiriul Sfântului Ioan cel Nou ar fi practic contraponderea ortodoxă, inclusiv cronologică, la martiriului franciscanilor de la Siret şi datat ad *annum* 1340 (vezi Viorel Achim, *Ordinul franciscan în Ţările Române în secolele XIV–XV. Aspectele teritoriale*, în „Revista istorică", NS, VII (1996), 5–6, p. 391–410, la p. 407), dar şi la martirului lui Angelo din Spoleto la Cetatea Albă, aşezat sub anul 1330.

[93] Petre Ş. Năsturel, *Une prétendue oeuvre de Grégoire Tsamblak: le Martyre de saint Jean-le-Nouveau* [1971], în Idem, *Études d'histoire byzantine et post-byzantine* (= *Bibliothèque de l'Institut d'Études Sud-Est Européennes*, VIII), ediţie Emanuel Constantin Antoche, Lidia Cotovanu, Ionuţ-Alexandru Tudorie, Bucureşti – Brăila, 2020, p. 733–740. Ipoteza, bazată doar pe un *Ἄσπρη Μύτη* („punct/promotoriu alb") din Crimeea, din preajma Strâmtorii Kerci, a fost îmbrăţişată de către Matei Cazacu (*Saint Jean le Nouveau, son martyre, ses reliques et leur translation à Suceava (1415)*, în *L'empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine*, editori Petre Guran, Bernard Flusin, Bucarest, 2001, p. 136–158) şi Ştefan S. Gorovei (*Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou. Noi puncte de vedere*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 de ani*, editori Ionel Cândea, Paul Cernovodeanu, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2003, p. 555–572). Cel dintâi a localizat martiriul la Vospro (sau în vecinătatea sa), centrul arhiepiscopiei fondate la 1333/1334 de Ioan al XXII-lea, cedat la 1341 de emirul de Solgat, Togtluk-Timur, marilor rivali ai genovezilor, anume veneţienilor.

[94] În acest context, aducem şi noi în discuţie marile riscuri care decurg din folosirea surselor moderne timpurii pentru perioade mai vechi, situaţie recent şi bine demonstrată pentru Ţara Românească (Ovidiu Olar, Ovidiu Cristea, *Giochi di pazienza*. *Viaţa Sf. Nifon* şi *istoria Ţării Româneşti: un sfânt şi un domn ideal*, în *Românii şi Creştinătatea Răsăriteană (secolele XIV–XX)*, editor Petronel Zahariuc, Iaşi, 2021, p. 11–65) şi care trebuie avută în vedere şi pentru Moldova.

[95] Alexandru V. Diţă, *În legătură cu paternitatea primei scrieri în proză a literaturii române*, în „Luceafărul", XXVI (1985), 44, p. 6 (pe baza unui act de la Alexandru I, cunoscut printr-un hrisov din 1624, păstrat într-un rezumat german post 1774).

[96] Materialele lui Jacob Bromberg din ajunul, dar şi de imediat după cel de Al Doilea Război Mondial, sunt de reprivit.

[97] Pentru evoluţiile politice (mai ales cele din a doua jumătate a secolului al XIV-lea), vezi V. Spinei, *Constituirea statului medieval al Moldovei*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XLII (2024), p. 11–118.

întinderii episcopale conturate la 1318[98] de papa Ioan al XXII-lea (sub el s-a instituţionalizat în fapt prezenţa ecleziastică de rit latin în zona nord/nord-vest pontică)[99] şi a faţadei maritime extinse (numită fie *Parathalassia*, fie *Pomoria*)[100] stăpânite de Alexandru I cel Bun (sub care Cetatea Albă s-a impus drept temelie a puterii Sucevei)[101], credem că alegerea între locaţii va fi determinată de lămurirea unor evenimente anterioare şi posterioare intervalului amintit (stăpânirea bulgară la Cetatea Albă în 1316[102], ulterioară acordului dintre hanul Özbeg şi franciscani[103], titulatura extinsă, dunăreană şi pontică, de la 1336–1337, a ţarului Ioan Alexandru[104], aflat pe atunci în legături strânse cu Avignon-ul, prin mama sa, Kerana Petriţa[105], hotarul dintre Ţara Românească şi Moldova convenit de Mircea I cel Bătrân cu Alexandru I, pe care-l întronase la 1400[106] şi expansiunea bulgară, atestată la 1416 la Muntele Athos, a aceluiaşi Alexandru[107]). Dacă multitudinea de studii

[98] Tănase, *Frère Jérôme de Catalogne*, p. 126, nota 30. Des discutatul act al lui Ioan al XXII-lea pentru Ieronim, noul şi vechiul episcop de Caffa, provin într-adevăr din 1322, dar prelatul îşi desfăşura efectiv activitatea încă de la 1318.

[99] R. Hautala, *Catholic Missions in the Golden Horde Territory*, în *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica: War, Religion and Trade in the Northwestern Black Sea Area (14th–16th Century)* (= *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages*, *450–1450*, LVIII), editori O. Cristea, L. Pilat, Leiden, 2020, p. 39-65; H. Kim, „*Rex Corum*" *and the Archbishop of Khanbaliq in the Letter of Pope John XXII (1333)*, în „Mamlūk Studies Review", XXVII (2024), p. 91–107.

[100] Vezi Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphioi moldaves aux XVe et XVIe siècle*, în „Cercetări literare", IV (1940), p. 164–214, la nr. I, p. 203–204.

[101] Ceea ce se va vedea foarte bine după moartea lui Alexandru (1432), în pofida războaielor civile care au măcinat Moldova (vezi, de pildă, Lilia Campana, *Sailing into Union: The Byzantine Naval Convoy for the Councile of Ferrara-Florence (1438–1438)*, în „Dumbarton Oaks Papers", LXXIII (2019), p. 103–126, la p. 116, 119).

[102] Gh. I. Brătianu, *Les Bulgares à Cetatea Albă (Akkerman) au début du XIVe siècle*, în „Byzantion", II (1926), p. 153–168.

[103] Ceea ce ne readuce la anterior semnalat problematică a abordării crimeene, deopotrivă latine şi greceşti, a lui Ioan al XXII-lea de la sfârşitul pontificatului său (Guselnikov, *Оговорка папы*, p. 72–74).

[104] K. Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria. Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bygone Culture* (= *East-Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, V), Leiden – Köln − Boston, 2008, nr. 168, p. 431.

[105] *Acta Benedicti PP. XII (1334–1342)* (= *Fontes*, III, 8), editor A. L. Tăutu, Roma, 1958, nr. 18–19, p. 37–39. Vezi aici şi Simon, *Voievodul apei*, p. 440–460. *Podunavia* şi *Pomoria* par două „axe bulgare" ale formării Ţărilor Române. Mai corect ar fi să le socotim „axe tătăreşti", întinse, poate, de dinaintea domniei lui Özbeg şi a pontificatului lui Ioan al XXII-lea.

[106] Atât hotarul, cât şi întronarea ne sunt cunoscute datorită lui Ştefan cel Mare, prin ceea ce a mai rămas din cronica sa aşa-zis oficială (*Letopiseţul anonim al Moldovei*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*, editor P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 6–23, la p. 6) şi prin încercarea – de după cucerirea otomană a Caffei în vara anului 1475 (şi în ajunul atacului lui Mehmed al II-lea asupra Cetăţii Albe) – făcută de Matia Corvin de a schimba hotarul dintre Ţările Române (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, nr. 146, p. 335).

[107] Georgi Parpulov, Ralph Cleminson, *Румънци и славяни на Света гора през 1416 г.*, în „Palaeobulgarica", XXXV (2011), 2, p. 59–64. Vezi aici şi L. Pilat, *La începutul relaţiilor moldo-athonite: solia lui Alexandru cel Bun la Zografu şi problema lavrei moldoveneşti*, în *Relaţiile Ţărilor Române cu Muntele Athos şi cu alte Locuri Sfinte (secolele XIV–XX). In honorem Florin Marinescu*, editor Petronel Zahariuc, Iaşi, 2017, p. 55–64. Interesant este că Ştefan cel Mare nu a făcut referire la patronajul – agreat, pe deasupra, de totuşi slăbitul, la 1416, Mircea I – al bunicului său (oficial) Alexandru asupra Mănăstirii („bulgare") Zografu de la Muntele Athos, mănăstire cu care Ştefan a avut o relaţie mai mult decât specială (Alice Sullivan, *The Athonite Patronage of Stephen III of Moldavia, 1457–1504*, în „Speculum", XCIV (2019), 1, p. 1–46). Mai importantă însă ne apare legătura, neremarcată anterior, care se stabileşte, cronologic, între aducerea moaştelor Sfântului Ioan cel Nou de la Cetatea Albă la Suceava (c. 1414–1415) şi patronajul

moderne[108], dar şi de informaţii medievale[109] privind Cetatea Albă (precizăm: cea a Moldovei) ne-a învăţat ceva[110], este că importanţa latitudinală (adică, de-a lungul ţărmului Mării Negre, cu deschidere spre Dunăre) a Cetăţii Albe a depăşit-o pe cea longitudinală (adică, pe apele Nistrului, ale Prutului, şi ale Siretului)[111].

## THE BISHOPRIC OF *ALBI CASTRUM* BETWEEN THE DNIESTR MOUNDS AND THE KERCH STRAITS: A PONTIFICAL LIST OF BISHOPRICS FROM 1380 AND A FRANCISCAN MISSION FROM 1307


**Abstract**

The 14th century situation at the Dniestr Mounds has been the object of scholarly attention for generations. Cetatea Albă (*Moncastro/Maurocastrum/Asprokastron*, Akkerman, Bilhorod-Dnistrovskyi), in particular, drew the learned eye. The possibility of the existence/the existence of another 'White Castle' in the Crimean Peninsula further increased the complexity of the matter, already stretched west of the Dniestr because of the recurrent mentions of one or more 'Black Castles' (the other name of said Cetatea Albă). Based on a neglected Papal list of bishoprics in the *Liber cancellariae apostolicae* (1380 and even afterwards) that was rooted in the mention of an otherwise real Franciscan mission to the East (1307), the paper focuses on the issue of the "White centres" in the north-western and northern Black Sea Area and, in particular, on the question of the relevance and utility of the information at hand. Was the Bishopric of *Albi Castrum* an early 14th century reality or a late(r) 14th century "update"? The answer has much to do with Avignonese crisis of the Papacy (after 1307 and chiefly after 1378). The bishopric in question therefore appears to have been more of an "update" in 1380 than a fact in 1307. Hence, the location of the bishopric would be outside of the Crimean Peninsula, at the southern border of Moldavia, since 1377–1378 the vassal-state of Louis I of Anjou, king of Hungary and of Poland (since 1370).


---

lui Alexandru de la Zografu (1416). Legătura ar fi un argument în favoarea plasării martiriului sfântului la Cetatea Albă (*olim* bulgară) de la Gurile Nistrului şi nu din Crimeea.

[108] Dintre contribuţiile recente, amintim Alessandro Flavio Dumitraşcu, *Genova, Dunărea de Jos şi Moldova în secolele XIII–XV*, Brăila, 2021; Andrei Mirea, *Moldavia and Caffa during the Fifteenth Century. New Sources and Interpretations*, în „Revista istorică", XXXII (2021), 4–6 [2023], p. 267–297.

[109] În plus, nu este imposibil ca informaţiile inedite sau încă neintrate în circuitul istoriografic să poată fi identificate şi din perioada anterioară anilor 1300–1400. Readucem astfel în atenţie, în încheiere, acel […] *fuit creatus de novo* […] asociat Arhiepiscopiei de Cambalo de la 1307, în notiţa redactată la peste şapte decenii distanţă în cancelaria pontificală. O minimă prudenţă ne obligă să punem atât notiţa, cât şi posibila vechime, „ancestrală" aproape, în legătură în primul rând cu luptele din sânul Bisericii de rit latin şi abia apoi (eventual) în legătură cu realităţi medievale (dacă ele pot fi numite aşa).

[110] Acest „ceva" ar fi incomplet, dacă nu am recurge şi la arheologie şi am preciza că, la Cetatea Albă, singurul lăcaş de cult creştin, sigur anterior cuceririi otomane, este de fapt paraclisul – probabil de rit grec – al citadelei (I. Cândea, *Edificii religioase la Cetatea Albă şi Cetatea Sucevei (secolele XIV–XV)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XXII (2004), p. 117–124; în comparaţie, a se vedea şi materialele selectate de pe site-ul https://akkermanfortress.utoronto.ca/).

[111] Aici, aproape inevitabil, trebuie să-l amintim din nou pe Ştefan cel Mare cu al său proiect de campanie crimeeană din primăvara anului 1477 (vezi, cu câteva surse noi, dar şi pe urmele *Cântecului cignului* lui Gheorghe Asachi, şi Al. Simon, *Pellegrini ed atleti del Signore ai confini della cristianità: Skanderbeg, Stefano III di Moldavia e le loro relazioni con Roma e Venezia*, în „Mélanges de l'École Française de Rome-Moyen Âge", CXXV (2013), 1, p. 71–92, la p. 85–89).